

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.

Կամ Tiflis, Rédaction „MSCHAK“.

Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բայ է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Ցայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով.

Ցայտարարութիւնների համար վճարում են

խրաբանչիւր բառին 2 կոպեկ.

Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՅՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹԻՎԱՆԻ

ՄՇԱԿ

(26-րդ ՏԱՐԻ)

ԴՐԱՎԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ «ՄՇԱԿ» ՀՐԱՍԱՐԱՎՈՒՄ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԲԱՅԻ ՏՕՆ ԵՒ ՏՕՆԵՐԻՆ ՅԱԶՈՐԻ

«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տաճին և մէկ և տաճին ամսականը՝ 9 ռ., ինչ և ութ ամսականը՝ 8 ռ., վեց ամսականը՝ 7 ռ., հինգ ամսականը՝ 6 ռ., չորս ամսականը՝ 5 ռ., երեք ամսականը՝ 4 ռ., երկու ամսականը՝ 3 ռ., մի ամսականը՝ 1 ռուբլի:

«ՄՇԱԿ» գրվել կարելի է ԽՐԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բաղարայան և Բարձրակայան փողոցների անկիւն): Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներէ «ՄՇԱԿ» գրվելու համար, և առհասարակ նամակներ ոչ ծրարներ ուղարկելու, պէտք է դիմել հետեւեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „MSCHAK“.

Ցայտարարութիւններ ընդունվում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով: Բառին վճարվում է 2 կոպեկ:

Ներկայ մարտ ամսի 2-ին Սուխոմուտ կիցիւր իր մահկանացուն:

ՅՈՒՎ. ՀԱՆՆԵՆ ԵՒ ՍԻՄԵՕՆ ԵՒ ԱՆՍԵՓԱՆ ԵՒ ԱՆՏՈՆ

Մարմնի տեղ հասնելուն, հոգեհանգստի և թաղման մասին առանձին ծանուցումն կը լինի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բառական չէն արված գոհերը. — ՆԵՐԿԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ազատ-անտեսական ընկերութեան նիստը. «Ներամաշակութեան և ոտայնագործութեան ընկերութիւն»։ Գիւղական փոխառու բանկ. Մատենադարան. Նամակներ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Իտալական սահմանադրութեան տարեկարծք. Նամակ Թիֆլիսից. Արտաքին լուրեր. — ԽՈՒՆ ԼՈՒՐԵՐ. — ՀՆՈՒՎԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Ա. մերկայից. Ներքին Կ. և իշխան Կ. օրոյցով:

ԲԱՆԱԿԱՆ ՉԵՆ ԱՐՎԱԾ ԶՈՂՆԵՐԸ

Այն ծախսը, որ ամեն մի քաղաքացի, ամեն մի մարդ և ընտանիք անում է առօրեայ պէտքերի առարկաներից շատերի վրա, դիցուք շաքարի, բամբակի, երկաթի, պանրի և ուրիշ նիւթերի վրա, անհամեմատ շատ քիչ կը լինէր, եթէ հոգի անաւորող մաքսերը գոյութիւն չունենային, և եթէ թողարտված լինէր ազատ կերպով ամեն տեղից ապրանքներ ներմուծել երկրի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ

Պօստօն, փետրվարի 28-ին
Հեռագիրը արդէն ձեռք իմացուցած է Միացեալ Նահանգաց մարտնաւ «Մէյն» ողորդական վախճանը: Չորս հինգ օրէ ի վեր ամբողջ Ամերիկան այդ խնդրով կը զբաղէ: Սկիզբէն կը կարծուէր թէ քանի որ մարտնաւը արկածի մը մէջ գնացեր է, յանցանքը միայն նաւապետին ու պաշտօնէից վերաբերւում է. սակայն օրէ օր քաղաքաց հասած տեղեկութիւնք, սխալ թէ ուղիւ, կը հաստատեն թէ «Մէյն» օդը հանված է թորթիկով մը: Նախագահը և նաւային գործող գրագիրը ճարտար սուզակներ և մեքենայական զինքներ Բոուպ քննութիւն կատարելու: Հաճախ կը գտնուի նաև նշանաւոր նաւապետ պաշտօնեաներէ կազմված քննութեան դատարան մը, որը ամեն հետազոտութիւն կատարելէ վերջ պիտի արձակէ իր վճիռը: Այդ վճիռէն կախած ունի հաղթանակը կեանքը և երկու երկրներու ապագան:

Հասարակութիւնը այդ վերջնական վճիռն ըստպատելով հանդերձ չը կրնար չարտայայտել իր վրէժնիւրի ողին ու կատաղութիւնը: Պայթումի գոհերուն ընտանեաց լացը, մեռած նաւաստիներու օրեր առաջ դրած նամակներու հրատարակութիւնը այդ կատաղութիւնը աստիճան մը աւելի բորբոքելու կը ծառայեն: Եւ երբ նկատի առնենք ամեն պարագայ, զէպքին եղակի երեւոյթը պատմութեան մէջ, թերեւ չը մնողադէպը հանրային դաժանան եղանակով 250-էն ասելի մարդկայն սոսկալի մահը հասարակ գէպը մը չէ. Ամերիկան արդէն չափէն աւելի համբերած է իր քաղաքացւոյ կրած վնասներուն համար Քուպլի մէջ և երբ այսօր նոյն կղզւոյն նաւահան-

դիտը իր նաւերուն ամենէն գեղեցիկներէն մին կոչւնայ այնքան կեանքերու հետ, լուրը, կրնան ամերիկացիք, վատութիւն է: Օրեր առաջ նաւաստիներ ու պաշտօնեաներ սպառնալիքներ կը լսէին սպանիացիներէ, ամերիկացւոյ դէմ սաստիկ յուճում և թշնամութիւն ցոյց կը արուէր, «Մէյն» թող չէր տրուէր նաւահանգստին մէջ իր տեղէ շարժիլ: Քորփիլներով չըբաւարարված ենք հոս, կը գրէ եղբւր նաւաստի մը իր կնոյ, երբեք պիտի չը զարմանամ, եթէ օր մը «Մէյն» օդը հաննո: 2ի դիտուելի թէ իրաւ դարմացուն խեղճ մարդը, երբ իր քնացած տեղէն 40 ոտք վեր նետվեցաւ բացերու և երկաթի կտորներու հետ, ինչ զգային այդ կործանաւորները, երբ ծով ու կրակը կուշ կուտային իրենց մարմնոյն բեկորները: Նաւապետն ու պաշտօնեաներուն մեծ մասը ազատել են, հնորին օգնութեան փութացող նաւակներու. մեռածներէն դատ կան Վերնիս թող չէր չարտուէր: Երբ մի քանին ալ անոյցս վիճակի մէջ են: Ո՞վ պիտի վճարէ այս ամենուն փոխարէն. եթէ արկած էր—նաւապետը, եթէ թորթիկ—Սպանիան, իսկ եթէ նաւահանգիստին երկաթապատ ականներէն մին պայթել է—պատերազմը և վրէժ, կըսէ ամեն եանքի:

Նիւ-Յօք «Ճըրնալ» օրաթերթը 50,000 դոլար խոստացեր է յանցաւոր ոճրագործը գտնողին, սակայն քիչեր կը հաւատան թէ այս եղեւոր պիտի կարելի ըլլայ երեւն հանել. ծովը գաղտնիքներ շատ ունի և թերեւ տարաբախտ «Մէյն»-ը, որ ամէն տարաբախտ նաւաստիները այդ գաղտնիքներու վրա հատ մըն ալ աւելցունեն: Միացեալ Նահանգաց կառավարութեան անտախտան ձեկի դիրքը գաղտնիք մը չէ սակայն. նախագահը ինչ զիջք պիտի կրնայ բռնել. ժողովրդին մի հօր ձայն կը բարձրանայ. «Մէյն» կուտարար արդար պատիժ մը չէ, կըսեն, մեր անտարբերութեան դէպի թշուառ քուպայիները, որոնք արեւմտ շրթանքով օգնութիւն կը հայցեն երեք տարիներէ վեր. 2—300 մարդոց կորուստը այնքան մեծ կսկիծ կը պատճառէ մեզ, բայց չէ

մէջ: Այն ժամանակ նոյն ծախսով, ինչ որ մենք այժմ անում ենք, մենք աւելի ապրանք կը գնէինք և աւելի լաւ կերպով կապահովէինք մեր կեանքը: Այդ ճշմարտութիւնը շատ լաւ հասկանում են և դեկավարող բարձր ֆինանսական շրջանները և եթէ թողնում են, կամ մինչև անգամ աւելի են բարձրացնում մաքսերը, պատճառ են բերում տեղական արդիւնաբերութեան զարգացման պահանջը: Արհեստական կերպով բարձրացնելով ներմուծող այս կամ այն ապրանքի գինը, նրանք սապարէզ են բաց անում տեղական արդիւնաբերական աշուղութեան համար: Այն գործարանատէրը, որ չէ կարող արդիւնաբերել աւելի էժան շաքար, մահուր, կտաւ, եւրօպական պանիր, քան թէ արտասահմանեան գործարանների պատրաստածը, և ուրեմն անկարող լինելով մրցել իր ապրանքով՝ պէտք է հեռանաւ ասպարէզից և փակէ իր գործարանը, այժմ կարողանում է աշուղ կերպով շարունակել իր ձեռնարկութիւնը, որովհետեւ նրա արդիւնաբերած ապրանքի գինը արհեստական կերպով բարձրացրած է, իսկ արտասահմանեան ապրանքի մուտքը դժուարացրած: Այդպիսով տեղական արդիւնաբերութեան այս կամ այն ճիւղի զարգացման համար ժողովուրդը վերցնում է իր վրա յայտնի դոհողութիւն: Առհասարակ՝ այդ դոհողութիւնը սահմանվում է ժամանակակաւոր կերպով, մինչև որ արդիւնաբերութիւնը կարմանքի գցի երկրի մէջ, հաստատովի և գործարանատէրերը ոչ միայն ընտելանան գործին, այլ և էժանացնեն արդիւնաբերութիւնը:

Սակայն, երբ գործարանատէրերը իրանց անհոգեւոր, անկուլտուրականութեան և չափազանց ազահոգեւոր պատճառով չեն ցանկանում ծառայել այն բարձր նպատակին, որ ունի կամ պէտք է ունենայ

պետութիւնը, այլ նայում են գործի վրա միայն իրանց նեղ, անձնական շահերի տեսակէտից, այն ժամանակ անհրաժեշտութիւն է զգացվում յետ նայել և վերաբնակել թէ արդեօք գործը արժանի է այն գոհերին, որոնք կատարվում են: Արդեօք ձեռնառն է երկրի համար ստիպել, որ 130 միլիոն ազգաբնակչութիւնը գնի թանկ շաքար և երկաթ, միայն այն պատճառով, որ 100 կամ 200 գործարանատէր կարողանան աշուղ կերպով առաջ տանել իրանց մասնաւոր ձեռնարկութիւնը. արդեօք աւելի օգտաւէտ չէ լինի գոհել այդ փոքր թափաղակ գործարանատէրերին այն միլիոնաւոր ժողովրդի օգտին, որ կրում է բոլոր ծանրութիւնները:

Ահա հարցեր, որոնք այժմ նորից հանդէս են եկել Ռուսաստանում, որովհետեւ գործարանատէրերին արված ժամանակաւոր արտօնութիւնների պայմանաժամը արդէն լրանում է մի քանի տեսակ գործարանների համար և նրանք պէտք է գրկվեն այն ձրի օգուաներից, այն շնորհներից, որ վայելում էին մինչև այժմ: Այդ դրութեան մէջ են, օրինակ, չուգունի սպառող գործարանատէրերը, այդ վիճակի մէջ են շաքարի գործարանատէրերը: Բարեխղճութիւնը թեւաւորում է, որ այդ մարդիկ իրանք դիմեն կառավարութեան և առէին. «Շնորհակալ ենք անցեալ արտօնութիւնների համար և այժմ մենք ինքներա կարող ենք առանց նպաստների առաջ գնալ, օգնեցէք այժմ ուրիշներին»: Բայց փոխանակ այդ արգարացի յայտարարութեան, նրանք խնդրում են դարձեալ առանձնաշնորհութիւններ ի հաշիւ միլիոնաւոր ժողովրդի գործարանների: Բաւական չէ՞ մի արդեօք արված գոհերը, և ժամանակ չէ՞ մի թէ ազգաբնակչութեան շահերը դերադասել մի խումբ ձեռնարկողների շահերից:

մասամբ ժողովրդի ուշադրութիւնը վերաբնակչութեան և մասամբ ալ յանկարծական պատահանքերու դէմ պատրաստովիւ համար զինուորական և նաւային պատրաստութիւններ կը տեսնէ: Կառավարութեան հրամանէն առաջ արդէն կամաւոր գոնդեր կազմված են շատ տեղեր և մարզանք կը կատարեն, արեւեան ծովեկեղքի բնուներ կամրացվին, նոր թղանաթներ կը ձուլվին, վառօդ ու զինամթիւ կը պատրաստվի, օդին մէջ պատերազմի հոտ կայ: Կրնայ ըլլալ սակայն, որ անգամ մ'ալ պարագայ տեղը վախցած ըլլա՞նք:

Սակայն ուրախալին այն էր, որ այս շփոթութեան և տագնապի մէջ Քուպան է որ կը շահի իր պատմութիւնը. կղզեցի ապստամբները այսօր Ամերիկայի սրտագին համակրութիւնը կը վայելեն. քանի այդ համակրանքը գոյութիւն ունի, քուպայի հայրենասէրին չը պակսի ոչ զէնք, ոչ վառօդ, ոչ զինամթիւ և ոչ ալ ամերիկացի կամաւոր զինուոր: Արեւմուտքի մէջ շաքարները առաջ մի մեծ շարժում կար, 100,000 կամաւորացի մի բանակ պատրաստել և եթէ հարկ լինի, հակառակ նախագահի կամքին, Քուպայի վրա արշաւել: Զգացմանց ներկայ վիճակին մէջ եթէ ոչ այդքան դժուարին և եղակի ծրարներ, գէթ աւելի փոքր ու գործնական միջոցներ ձեռք կառնվին օդին ըստպաշտը ի վրէժ ամերիկացի նաւատորմներուն:

Մինչ այսօր Հաւանա, Մադրիդ և Ռաչինկոն պատերազմի վրա կը խորհն ու կը տընին, ըստպայի հայրենասէրները նոյն փիլիսոփայական անտարբերութեամբ կը շարունակեն իրանց սովորական գործը՝ որ է երկաթուղիներ օդը հանել, փոքր ջրկանոններով սպանիացիներու վրա յարձակել, շաքարի եղէղի դաշտեր վառել, մէկ խօքով ցոյց տալ թէ Սպանիան Քուպայի տէրը չէ: Քուպայից այսօր 36,500 զինեալ կաւոլ ունին 150,000-էն աւելի սպանիացի զորաց դէմ: Սակայն յեղափոխութեան սկիզբէն ի վեր քուպայից և ոչ մի օր այսքան զօրաւոր ու վտանգէին:

Արմէն

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԶՍՏ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻՍՏԸ

Մենք հաղորդեցինք արդէն այն մեծ վիճաբանութեան մասին, որ տեղի ունի կապիտալիզմի վերաբերմամբ Պետերբուրգի Ազատ-մտնետական ընկերութեան մէջ: Փետրվարի 21-ի նիստում, որ նոյնպէս բազմամարդ էր, ինչպէս և նախորդ նիստը, խօսեցին Վ. Վորոնցով և պրոֆէսոր Խոզակի: Վ. Վորոնցով յայտնի է ուսուցչական պարականոնութեան մէջ «В. В.» ստորագրութեամբ և գրել է «Судьба капитализма в России» անունով գիրքը, որի մէջ նա աշխատում է ապացուցանել, որ Ռուսաստանի մէջ կապիտալիզմը մեծ աշխուժութիւն չունի և գնում է ուրիշ ճանապարհով, քան արեւմտեան Արեւելքում: Պ. Վորոնցովի հակաճառութիւնը մեծ հետաքրքրութիւն պատճառեց Ազատ-մտնետական ընկերութեան մէջ ժողոված հասարակութեան: Նա ապացուցանում էր, որ Ռուսաստանում կապիտալիզմը յարաբերական կամ համեմատական առաջադիմութիւն չէ արել, և թէ և կապիտալիզմը աւելացրել է գործարանների աշխատատեղերի թիւը, սակայն այդ թիւը, համեմատած Ռուսաստանի ազգաբնակչութեան աճման հետ՝ չէ փոխել կամ շատ քիչ է փոխել առավելագույնը: Օրինակ, 25 միլիոն ժողովուրդ ունեցող Պրուսիայում տարեկան ընթացքում 1,200,000 բանուր է աւելացել, որ մօտաւորապէս 90,000 հոգով աւելի բանուր է կազմում, քան 120 միլիոն ընկերային ունեցող Ռուսաստանում:

Պրոֆէսոր Խոզակի յայտնեց այն միտքը, որ չը պէտք է աշխատել անպատճառ որոնել Ռուսաստանի մէջ այնպիսի կապիտալիզմ, ինչպէս նկարագրել է բնորոշել է Վարդ Մարկս. այլ պէտք է ուշի ուշով ուսումնասիրել Ռուսաստանի անտեսական կեանքը և գործնականապէս նպատակ աշխատող դասակարգին՝ չը կորցնել այն ազատութիւնը, որ նա ունի և չը դառնալու գործարանական միջքնարդիւն չու հազարակ: Նա առանձին կերպով շեշտեց, որ չը պէտք է Արեւելքի մեծ առաջադիմութիւնը վերագրել կապիտալիզմին՝ զարգացման, այլ գլխաւորապէս նրա ընդհանուր կուլտուրական շարժման: Այս ինչու, նրա կարծիքով, և Ռուսաստանի առաջադիմութիւնը ցանկացողները չը պէտք է Տուլայն-Բարանովսկու համալսարանի կարգան կապիտալիզմի փրկարար և բարեփոխիչ ազդեցութեան, այլ աշխատել պիտի ունենան աւելի հիմնական հանգամանքներ:

ՆԵՐՔԻՆ Ի ԵՒ ԵՇՄԱՆ ՎՈՐՈՆՑՈՎ

(Շարունակութեան)

Իշխան Վորոնցովին այլ ևս վիճակված չէր վերադառնալ Վոլկա, որին նա այնքան բարեբաւութիւններ էր արել: Տարի ու կէս մնալով արտասահմանում, նա ոչ միայն չը բժշկվեց, այլ այնպիսի դրութեան մէջ ընկաւ իր հիւանդութեան պատճառով, որ ստիպված էր հրաժարվել Վոլկասեան փոխարկայի պաշտօնից: Այս ինչ էր նա գրում Ներսիսին Իրեզդէնից, 1854 թ. նոյեմբերի 12-ին:

Ձեռքդ Վ. և հափառութիւն: Ինչ համար ցաւալի է սկսել այն նամակը և սակե՛ ձեռքդ այն, ինչ դուք արդէն գիտէք իմ դրութեան և դիտաւորութեան մասին: Աստուծոն հաճող չեղաւ ամբողջութեամբ ձեռնադրել իմ անկողնին, որ ես կարողանամ ծառայել իմ թագաւորին, իսկ ծառայել միայն անտույժ և թող կեցողով ինձ անհնար է, մանաւանդ որ իմ ծառայութիւնը այդ դէպքում ոչ միայն օգտակար չէր լինի երկրի համար, այլ նոյն իսկ վնասակար կը լինէր: Դուք գիտէք թէ ինչ էի ես միշտ ասում յարգելի գեներալ Բալիշին: Նա, չը նայած այն յարգանքին, որ ես տածում եմ դէպի նրան, ես բոլորովին չէի կարող նրա պէս մնալ թիֆլիսում այն ժամանակ, երբ բոլոր սահմանների վրա պատերազմական գործողութիւններ են կատարվում և մեր քաղաքները ամեն տեղ կուռում են և յարկում թշնամուն: Իսկ լինել նրանց հետ և ծառայել այնպէս, ինչպէս ծառայել եմ մինչև 1853 թ. ևս, ես այլ ևս կարողութիւն չունեմ, ուստի ամենամեծ վշտով և հոգեկան տխրութեամբ ես ակամայ պարտաւոր էի խնդրել թագաւորից ազատել ինձ իմ պաշտօններից, որոնք իմ ոյծերից վեր են, մանաւանդ որ թէ ևս շատ լիարժեք չեմ գնահատում իմ կեանքը և միշտ պատրաստ եմ եղել զոհել նրան հայրենիքի օգտին համար, բայց, ինչպէս վերև ասացի, կատարելապէս համոզված եմ, որ իմ նախկին ասպարէզում ինձ թողնելը կարող էր վնաս պատճառել, իսկ ինձ

ՇԵՐԱՄԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՈՍՏԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

(Նամակ Քու թայիսեց)

Փետրվարի 25-ին

Ինչպէս յայտնի է, մի տարի առաջ Քու թայիսեց իմ կողմից «Շերամապահութեան և ոստայնագործութեան ընկերութիւն»: Նորերում մենք ատիկի ունեցանք ծանօթանալու այդ ընկերութեան ծրագրի հետ և տեսնելու նրա արհեստանոցը: Ընկերութիւնը աչքի առաջ ունի հետեւեալ նպատակները. 1) Տարածել Քու թայիսի նահանգում մետաքսի, բրդի, վուշի, բամբակի և գորգի գործուածքների արտադրութեան կատարելագործված ձևերը: 2) Պատրաստել և տարածել տեղական ազգաբնակչութեան մէջ շերամի առողջ սերմ. տարածել նոյնպէս բամբակի, թիֆնու և վուշի լաւ տեսակի սերմեր: 3) Տարածել ազգաբնակչութեան մէջ ոստայնագործութեան կատարելագործված գործիքներ—դազգահներ: 4) Ծանօթացնել տեղական չերամապահներին կանոնաւոր չերամապահութեան հետ, սովորեցնել նրանց բոժոժ չորացնելու, թել քաշելու և ոստայնագործութեան կատարելագործված միջոցները, ընդհանրապէս այն ամենը, ինչ որ այս կամ այն կերպ կապված է մետաքսի, բրդի, բամբակի և այլ գործուածքների արտադրութեան հետ: 5) Նպատակ տեղական արհիւնարեւելեան, այն է բոժոժի, բրդի, բամբակի և այլն վաճառահանման:

Յիշատակած նպատակներին հասնելու համար, ընկերութիւնը բաց է անում Քու թայիսում—և երբեք հարկ պահանջի նաև նահանգի զանազան տեղերում—արհեստանոցներ՝ բոժոժից թել քաշելու համար, արեւելքից, բրդից և բամբակից մանուածքներ պատրաստելու և այդ մանուածքներից տեսակ-տեսակ գործուածքներ ստանալու համար: Բացի դրանից՝ ընկերութիւնը վարձում է վարպետներ, որոնք գիւղերում ցանկացողներին պիտի սովորեցնեն կատարելագործված ոստայնագործական դազգահով գործելը: Ընկերութիւնն ունի իր յանձնարարական գրասենեակը (комиссионная контора), որ հանդիսանում է իբրև միջնորդ տեղական զանազան արդիւնքների վաճառահանման գործի մէջ: Գրասենեակը ուսուցչական և արտասահմանեան զանազան ֆիրմաներին ծանօթացնում է Քու թայիսի նահանգի արարանքներին նմուշների և գների հետ, հաղորդում է տեղեկութիւններ ընկերութեան անդամներին, թէ ինչ պահանջներ կան տեղական արդիւնքների վերաբերութեամբ ուսուցչական և արտասահմանեան վաճառանոցներում:

Այսքան բաւական ենք համարում այդ համա-

համար ամօթ կը բերէր և այն զգացումները, որ ես վատ եմ վերջացնում իմ երկարամեայ պաշտօնավարութիւնը: Ահա, ձեռք վիճաբանութիւն, ինչը հարկաւորեց ինձ հրաժեշտ տալ ծառայութեան և այն երկրին, որի հետ ես հոգով կապված եմ: Այս հրաժեշտը ծանր է ինձ և իմ կնոջ համար, բայց այսպէս է Աստուծու կամքը և մենք պիտի հնարաւորվեմք նրան թրիստոնեական պատկանելու: Ցաւալի է նոյնպէս և շատ ցաւալի, որ բաժանվում ենք ձեռնայից, բայց Աստուծո՛ւ դորմած է և գուցէ եթէ հանգամանքները փոխվեն, մեզ համար հնարաւոր կը լինի այցելել ձեզ, թիֆլիսում, կամ հանդիպել ձեզ մի ուրիշ տեղ: Աստուծո՛ւ տայ, որ սա կատարվի, բայց իմ հիւանդութեան պիտիման դրութեան մէջ ես չեմ կարող յոյս ունենալ թէ իմ կեանքը երկար կը շարունակվի: Ինչ էլ լինի, համոզված եղեմ, որ դէպի ձեզ ունեցած հոգեկան սիրոյ և կատարեալ անձնուրոյնութեան վաղեմի զգացումները կը մնան իմ մէջ մինչև դազգալը: Գրելով ձեզ այս տխուր բացատրութիւնը, ես ինձ վերապահում եմ իրաւունք և յոյս մի-մի նամակ գրել ձեզ և ստանալ ձեզանից տեղեկութիւններ ձեր թանկագին առողջութեան մասին: Մի մերժեք իմ այս խոսքը խնդրեմ, որ գալիս է սրտի խորքից դէպի ձեզ թէ ինձանից և թէ իմ կնոջից: Ընդ միշտ ձեր իշխան Մ. Վ. Վորոնցով:

Այս իշխանի վերջին նամակը, որ գրված է Մոկվայից, 1856 թ. սեպտեմբերի 1-ին:

Ձեռքդ վ. և հափառութիւն: Ես շատ մեղաւոր եմ ձեր առաջ, բայց աւելի մեղաւոր եմ երևում, որ մի քանի շաբաթ լռեցի, յուլիսի 6-ից ձեր գրած ողբերած նամակից ստանալուց յետոյ: Նամակը ինձ հասաւ Իրեզդէնից դուրս գալու միջոցին: Ես մոռնում էի պատասխանել Պետերբուրգ հանդիման պէս, բայց ջերմ ու տենդ ստացաւ և եկալ Մոկվա, ուր երեք շաբաթից աւել պառկեցի անկողնում: Բայց ես խնայող մի քանի մանրամասնութիւններ այն ամենի մասին, ինչ պատահել է ձեզ հետ և ամբողջ սրտից ցաւում եմ, որ Նախկինների ձեր վիճակաւորի և անպարտաւորի ինտրիգները ունեցան փոքր

կրելի ընկերութեան ծրագրած նպատակների մասին մի գաղափար տալու համար: Փետրվար աւաւին լրացաւ ընկերութեան գոյութեան մի տարին: Պարզ է, որ այդ կարճ ժամանակամիջոցում ընկերութիւնն անկարող էր իր ծրագրած նպատակները ամբողջովին իրականացնել: Նրա աչքի ընկնող ձեռնարկութիւնը առ այժմ այն արհեստանոցն է, որ բացել է Քու թայիսում անոցեալ տարի: Արհեստանոցն ունի մի քանի բաժանմունք. մի բաժանմունքում դասաւորված են բոժոժից թել քաշելու «չարիներ» և ուրիշ գործիչներ՝ թելը հաստացնելու համար: Թել քաշողները, առանց բացառութեան, կանայք և աղջիկներ են: Միւս բաժանմունքը գործուածքներ պատրաստելու տեղն է. այստեղ են գետնոված կատարելագործված դազգահներ ու ճախարակներ: Այս բաժանմունքը յանձնված է Ռուսաստանից հրաւիրված մի տիպից գեղավարութեան, որ սովորեցնում է բանուր կանանց և աղջիկներին թել մանելու և նրանցից գործուածքներ պատրաստելու արհեստը: Գործելու դազգահները ունեն շատ պարզ կազմութիւն և կարող են հեշտութեամբ չլինել թիֆլիսում կամ նոյն իսկ Քու թայիսում: Մենք տեսնեց արհեստանոցի պատրաստած մետաքսեայ գործուածքները, որոնք իրանց նրբութեամբ և հիւսուածքի մաքրութեամբ համեմատվել անգամ չեն կարող նոյնահամար արդիւնքների հետ, որ տալիս է անայնապարտաւոր Քու թայիսի նահանգում: Այդ իսկ պատճառով էլ այդ գործուածքները ծախվում են հէնց տեղում՝ աւելի ձեռնուռ գնելով: Սրբորդ բաժանմունքը յատկացրված է բամբակին. այդտեղ բամբակը մաքրում են կորիզներից և երթարարարում: Ռուսաստան ուղարկելու համար: Այս արդէն բուն վաճառականութեան ձեռնարկութիւն է և հազիւ թէ տեղական ազգաբնակչութիւնը դրանից կարողանայ մի բան սովորել: Իրաւ է, արհեստանոցը պակասութիւններից ազատ չէ, բայց առաջին տարին լինելով՝ պէտք է լուսաւոր, որ մօտիկ ապագայում քիչ-քիչ կը լրացնի իր պակասութիւնները և աւելի կընդարձակի իր գործունէութիւնը:

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՓՈՒՍՏՈՒ ՔԱՆԿ

(Նամակ Է. Է. Նախկին Լաւրէ)

Փետրվարի 20-ին

Փետրվարի 17-ին թիւրքի չինական հասարակութեանը պիտիւնայի կողմից առաջարկվեց գիւղական փոխաւորութեան և քանի ինչին: Հասարակութիւնը բարեկամ է հաղար տուն չինականներից, հայ և թուրք: Հաղար սնից բարեկամ

ի շատէ, թէ և ժամանակաւոր, աշխուժութիւն: Այժմ այդ բոլորը, որքան հնար էր՝ վերացրված է և դուք այսուհետեւ գործ կունենաք ոչ թէ միմիտութեան, այլ միայն նոր փոխաբայ իշխան Բաբախանովի հետ, որը հոգով չափ յարգում է ձեզ և հոգով նուիրված է ձեզ: Նա այդ բոլորի մասին հաճելի յանձնարարութիւն ունի ձեզ առելու թագաւորից և ես համոզված եմ, որ ձեր գործերում ամեն ինչ դէպի լաւ կը գնայ... Օգնեալից ես պատկառ կունենամ նրանց գրել ձեզ իշխանութիւն համբուրում է ձեր ձեռքը, ես էլ նոյնն եմ անում և խնդրում եմ հաւատալ իմ յարգանքին և այլն: Իշխան Մ. Վ. Վորոնցով:

Ներսէս դեռ չէր կարողացել պատասխանել այս նամակին, երբ նոր եկած փոխաբայ իշխան Բաբախանովի յայտնեց նրան թէ իշխան Վ. Վորոնցով վախճանվել է: Ահա ինչ գրեց ձերունի կաթողիկոսը հանգուցեալի ամուսնուն, իշխանութիւն Վորոնցովին 1856 թ. նոյեմբերի 26-ին:

«Այժմ առաջիկայի իշխանութիւն Նիխայեւոս Կաթողիկոսին Մոսկովայից գրած իր վերջին նամակի մէջ ձեր պայծառապալ պատկանում է իմ անմահ բարեկամ Միխայիլ Սեմենովի, յայտնելով ինձ միտքարական տեղեկութիւններ, խոստացաւ հաղորդել մանրամասնութիւնները Օգնեալից: Խոստացած նամակին սպասելով, ես միտքարարում եմ ինձ այն մտքով, թէ շուտով կը ստանամ, բայց յանկարծ ինձ չանկանար արաւ նորին պայծառապալութեան մահին տխուր լուրը, որ հաղորդեց ինձ նորին պայծառապալութիւն Սեմենովի Նիխայեւի (Իշխան Բաբախանովի): Այդ լուրը կատարեալապէս խորտակեց իմ սիրտը և զգալ տուեց թէ որքան մեծ է ինձ համար այդքան հաղաւթաւոր բարեկամի և բարձր հովանաւորի կորուստը: Եւ եթէ այդ կորուստը այդքան զգալի է ինձ համար, ես հակառակում եմ թէ որքան ծանր կը լինի ձեզ, նրա հոգեւորական կեանքի բարեկամութեամբ համար: Բայց որքան էլ ծանր լինի այդ վիշտը, մենք պարտաւոր ենք պիտի անորոշուել տանե՛ք հարուածները և պատկառանքով համբուրե՛ք այն ա՛յը, որով Աստուծո՛ւ

հասարակութիւնը՝ կայացրած համախոսական համաձայն՝ վճարելու է երեքական թուրքի, հետեւաբար կը գոյանայ երեք հաղար թուրքի մայր գումար: Կարող են մասնակցել և մասնաւոր անհատներ գիւղացիներից, մոցնելով մի որ և է գումար 4 տոկոսով, այն ինչ գիւղական բանկը վեց—ութ տոկոսով փողեր բաց կը թողնի այս կամ այն գիւղացուն: Բացվելի գիւղական բանկը չորսիւ գիւղական ժողովուրդը կազմովի վաճառուների հրէշաւոր սովորներից: Ամեն գիւղացի կարող է փոխառութիւն անել բանկից երբ ներկայացնէ երաշխաւորութիւն իր դրութեան վերաբերմամբ: Նոյնօրինակ առաջարկութիւններ եղել են և միւս հասարակութիւններին, որոնցից շատերը միջոցական պատասխան են ներկայացրել, հիմնվելով իրանց իրեք աղքատ թիշաւոր գրութեան վրա: Զը նայելով դրան, ամեն տեղ գիւղական հասարակութիւնները անկեղծ սրտով ցանկանում են ունենալ մի հիմնարկութիւն, որը միանգամայն բնային կանէր գիւղական արիւնախոս տղութիւնների գոյութիւնը:

Բացվելիք հիմնարկութեան գիւղ մնալու է գիւղացիների ձեռքում: Վերջինները պիտի ընտրեն իրանց միջից մի քանի մարդիկ, որոնք կը կազմելու են գիւղական բանկի վարչութիւնը: Գանձապահ 3 տարի ժամանակով իսկ միւս անգամները՝ մի-մի տարով են ընտրվելու: Մայր գումարը կարող են աճեցնել բացի մասնաւոր անձանց ներկայացրած գումարներից՝ նա հասարակութեանը պատկանող զանազան աղբիւրների եկամուտով: Բանկի գումարը չաճեցվելու է մօտակայ քաղաքի աղբուրական փոխառութեանը պատկանող գումարներով: Ոչ մի դէպքում վարչութեան անդամները իրաւունք չեն ունենալ, առանց տոկոսի իրանց մօտ պահել փողը և օգտվել գիւղական բանկի գումարներից: Վարչութիւնը պարտաւոր է կանոնաւոր հաշիւ մատենաներ ունենալ: Քանի որ նոյնօրինակ հիմնարկութեան նպատակը գիւղացու բարօրութիւնն է, ուստի անհրաժեշտ է, որ վարչութիւնը կարգի թաւրեւե՛ր, ազիւ, անշահաւոր և բանիմաց անձները: Սովորաբար, ամեն մի գիւղական ձեռնարկութիւնից օգտվում են մի քանի ձարպիկներ, պաշտպանութիւն վայելողներ, որոնք սատանայական մեքենայութեամբ կաշխատում ու շահատակում են ամբողջ հասարակութիւնը...

Ա. Տէր-Ստեփանեան

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն

«Գիւղատնտեսական գործիչներ և մեքենաներ» Այս խմբագրութեան հրատարակութիւն թիֆլիսի հայոց շրտարակազմական ընկերութեան գինն է 50 կոպէկ:

«Գիւղատնտեսական գործիչները» այն աշխատանքն է, որ անհատներին նախախնամութիւնը կառավարում է մեզ Ռուսիոյ, կատարեալապէս ցաւակցելով ձեզ, իմ ամենախորհրդի մայր և բոլոր ի Գրիստոս, աղաչում եմ ձեզ չը մատնվեք անմիտութեանը:

Վախճանվելով և սրտազին բորովանքով կարգացի ես այն սրբազան տողերը, որոնցով ձեք վիճաբանութիւնը հաճել էք յարգել նրա յիշատակը, որին դուք անուանեցիք ձեր բարեկամ Ձեր վիճաբանութիւնը կարօտ չէ այն համոզման, որ իշխան Միխայիլ Սեմենովի միշտ տառնում էր դէպի ձեզ ամենախորին յարգանք և անկեղծ բարեկամութիւն և որ նա ձեր, իբրեւ ամբողջ հայ ժողովրդի կրօնական պետի՝ աշակցութեան մէջ միշտ դանդա՛մ էր ամենալաւ նեցուկ այդ ժողովրդի իրան յանձնած մասի բարօրութեան համար աշխատելու ժամանակ, որքան այդ կարելի էր նրա իմանից: Ձեր վիճաբանութեան օրհնութիւնը իմ ամուսնու յիշատակի վրա, ձեր աղօթքները նրա հոգու հանգստութեան համար և Աստուծո՛ւ անուշով ինձ ուղարկած միտքարարութեան խօսքերը իմ ամբողջ կեանքի մէջ ամենահաստատուն հիմքեր են լինելու ամենալաւ և անկեղծ հաղորդակցութեան համար: Ես օրհնեմ ձեր իմանքը նախախնամութեանը հաճելի կը լինի ձեր պարգևել ինձ: Նոյնից լինձ և իմ երեւ իմանքի համար ձեր աղօթքները, խորին պատկառանքով համբուրում եմ ձեր ձեռքերը, և այլն: Ձեր աղջիկը ի Գրիստոս իշխանութիւն Նիխայեւոս Վ. Վ. Վորոնցով:

Գր. Շարունակվել

Типографія Грузинськ. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13